

اشتغال زنان و آسیب‌های همسری و مادری با تاکید بر آموزه‌های دینی

نویسندگان:

فاطمه سادات موسوی

هما عیدی وندی

استاد راهنما:

سنا خلف حیاوی

مدرسه علمیه فاطمه معصومه (س)

خوزستان- اهواز

۱۴۰۳

چکیده

یکی از جلوه‌های حضور زنان در جامعه اشتغال است. اشتغال، به معنای کار درآمدزا و فعالیتی است که زنان با خروج از منزل و در اوقات معین بدان مشغول هستند و در مقابل از حقوق و مزایایی برخوردار می‌شوند. با توجه به ویژگی‌های خاص زنان و مسئولیت‌های مهم و متعددی که در خانه بر عهده دارند، اشتغال باعث ایجاد آسیب‌هایی برای نقش همسری و مادری می‌شود. پژوهش حاضر به با تاکید بر آموزه های دینی به بیان آسیب های خانوادگی (نقش همسری و مادری) برخاسته از اشتغال زنان پرداخته است. این مقاله بعد از بیان تاریخچه اشتغال زنان، آسیب های این موضوع را در هر یک از عرصه‌های مادری و همسری، بر می‌شمارد. دستاورد مشخص این پژوهش آن است که اسلام حضور اجتماعی زنان را نفی نمی‌کند، اما با تأکید بر خانواده، حضور زن را مطابق با محدوده شرعی و همچنین در کارهای متناسب با شأن و جنسیت زنانه مجاز می‌شمارد.

کلید واژه: اشتغال، خانواده، زنان، مادری، همسری

مقدمه:

یکی از مسائل بسیار با اهمیت در دهه‌های اخیر مسئله‌ی اشتغال زنان می‌باشد، زنان در دوره‌های گذشته معمولاً کاری خارج از خانه انجام نمی‌دادند و بیشتر به نقش‌های سنتی می‌پرداختند، اما با گذشت زمان، زنان رفته‌رفته به عرصه‌ی مشاغل بیرون از خانه روی آوردند. زنان با اشتغال خود در تولید منابع مالی خانواده مشارکت نموده و نقش به سزایی در پیشبرد اهداف معیشتی خانواده ایفا می‌کنند، اما اشتغال زنان تنها از نظر مادی و کمک به تأمین معاش و بهبود شرایط مالی اعضای خانواده دارای اهمیت نیست؛ بلکه این امر بیشتر از نظر عاطفی و اجتماعی بدین خاطر که به زن احساس سازندگی و خلاقیت می‌دهد، اهمیت دارد و تأثیر آن نه تنها در رفتار و شخصیت زن، بلکه در روحیات تک تک اعضای خانواده احساس می‌شود. با این وجود به نظر می‌رسد مسئله‌ی عمده‌ای که در اثر اشتغال زنان بروز می‌کند، فشارهای چندگانه‌ای است که کارهای خانگی، مادری، همسری و وظایف شغلی بر جسم آنان و تضادهای نقشی ناشی از آن بر روان آن‌ها وارد می‌کند که در صورت تداوم و عدم چاره جویی برای این معضل، هم سلامت جسمی و روانی زنان به خطر می‌افتد و هم کارکردهای خانواده مختل می‌شود که مهم‌ترین آن نقش همسری و مادری است؛ زیرا زن به عنوان عضو موثر خانواده نسبت به اعضای دیگر این خانواده یعنی شوهر و فرزندان مسئولیت اخلاقی خانواده را دارد که با اشتغال در آن خلل وارد می‌شود. زن امروز به ویژه در جوامع در حال گذار، در دو نقش پیچیده و گاه مقابل هم به طور همزمان محکوم است. از طرفی نقش اجتماعی و شغلی، از سوی دیگر، نقش خانه‌داری و خانوادگی بر همگان آشکار است که کانون تعدیل و تشدید این امر در ابتدا نظام خانواده است. بنابراین از جمله مسائل و مشکلات زنان شاغل و خانواده‌های آن در دوره‌ی کنونی، دگرگونی و چالش‌های پیش رو در خصوص وظایف خانوادگی است به طوری که ساختار خانوادگی آنان را با تعارض و تناقض و مشکلات عدیده‌ای مواجه ساخته است. با عنایت به جایگاه و موقعیت زنان در کانون خانواده شایسته و ضروری است که آسیب‌هایی که در ساختار و روابط اعضای خانواده‌هایی که زنان آنان شاغل هستند مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. لیلا سادات زعفرانچی (۱۳۸۸) در بخش دوم کتاب (اشتغال زنان) به آثار و پیامدهای مثبت و منفی اشتغال زنان پرداخته است. مهدی غیائی (۱۳۹۶) در فصل سوم پایان‌نامه خود، با عنوان (آسیب شناسی اشتغال زنان با رویکرد الگوی صحیح آن از منظر قرآن و روایات) انگیزه‌ها و پیامدهای اشتغال زنان در جامعه را بیان

می‌کند. در مقاله (آسیب شناسی اشتغال زنان) که توسط سیده طاهره موسوی (۱۳۹۹) گردآوری شده است، آسیب‌های فردی و خانوادگی اشتغال زنان را مورد بررسی قرار می‌گیرد. در زمینه آسیب‌های اشتغال زنان تحقیقاتی صورت گرفته است، ولی در باب (اشتغال زنان و آسیب‌های همسری و مادری) جستجویی که صورت گرفت، اثری جامع و مستقل تحت این عنوان یافت نشد یا در اختیار نداریم. لذا با توجه به اهمیت اشتغال زنان در عصر پربحران کنونی، مقاله‌ی حاضر در پی آن است تا با روش تحلیلی - توصیفی و با گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و با تأکید بر آموزه‌های دینی، به بیان اشتغال زنان و آسیب‌های همسری و مادری بپردازد.

تاریخچه اشتغال زنان

اشتغال زنان به معنای حضور گسترده آنان در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی - هنری و حوزه‌های سیاسی - اجتماعی، در خارج از محیط خانه، در ساعاتی معین است. (کهریزی، ۱۳۹۴، ص ۲۴)

از دیرباز تا کنون زنان به دلایل مختلف، به کارکردن اشتیاق نشان داده‌اند که بیشتر انگیزه‌های اقتصادی، مهم‌ترین آن‌هاست. آنان برای جبران کمبود درآمد خانواده و بالا بردن قدرت خرید، کسب نوعی آزادی فردی و استقلال یا به عنوان ایمنی برای آینده خود یا خانواده‌شان و نیز با هدف حضور فعال در اجتماع، کار می‌کنند. (سفیری، ۱۳۷۷، ص ۴۵)

ظهور دین اسلام موجب تغییراتی در نظام اجتماعی زنان گردید. این دین امتیاز و ترجیح حقوقی برای مردان نسبت به زنان قائل نشده است بلکه اصل مساوات انسان‌ها را درباره زن و مرد رعایت کرده است. (کیان مهر، ۱۳۷۸، ص ۱۸)

از آیات قرآن کریم می‌توان چنین استنباط کرد که کسب و کار برای زنان، مجاز بوده و حرام نیست: للرجال نصيب مما كسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن؛ و برای مردان از آنچه (به اختیار) کسب کرده‌اند، بهره‌ای است و برای زنان (نیز) از آنچه (به اختیار) کسب کرده‌اند، بهره‌ای است (نساء، ۳۲) و همچنین در قرآن کریم، زن نیز همانند مرد در بندگی خداوند، تلاش برای دین، ادای واجبات، دوری از محرمات، پای بندی به حدود و مرزهای شریعت، فراخوانی دیگران به دین داری، امر به معروف و نهی از منکر و ادای تکلیف، مسئول است. (مهریزی، بی‌تا، ص ۸۴)

سیره پیامبر (ص) درباره اشتغال زنان در عصر رسالت، به خوبی گویای جواز کار زنان است و نیز جواز بسیاری از کارها برای زنان امضا شده است: «انما رخص رسول الله (ص) للنساء العواتق الخروج فی العیدین للتعرض للرزق: رسول خدا (ص) به زنان جوان اجازه دادند تا در مراسم عید قربان از منازل خود خارج شوند و برای تهیه روزی بساط بگسترانند» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۸۷، ص ۳۵۳) اشتغال زنان در عصر رسالت به شکل گسترده گزارش شده است و زنان تقریباً در بسیاری از شغل‌های رایج آن زمان، حضور داشتند. (سعید زاده، ۱۳۷۴، صص ۱۴-۱۵).

نکته مهم در زمینه اشتغال زنان از منظر فقه جعفری، حفظ جایگاه و منزلت زن است. در تفکر شیعی، حفظ و گسترش نهاد خانواده بر پایه ویژگی‌های فطری و طبیعی زن و مرد، اولویت و اهمیت خاصی دارد و در کنار آن، بر امکان اشتغال و استقلال مالی زنان تاکید شده است. اسلام معتقد است اشتغال زنان، حتی‌المقدور در مشاغلی باشد که تناسب بیشتری با منزلت و جایگاه زن در جامعه دارد؛ مشاغلی مانند آموزش و پرورش و بهداشت و درمان برای زنان بهتر است. (رهبر، ۱۳۸۸، ص ۴۷) اسلام، اشتغال را برای زن هدف نمی‌داند، بلکه آن را در خدمت خانواده و رفاه و آسایش آن می‌داند و اشتغال را به عنوان یکی از راه‌های افزایش قابلیت و شکوفایی استعداد زنان در جهت تعالی و کمال آنان می‌پذیرد. (محقق، ۱۳۹۶، ص ۷۹)

آسیب‌های نقش همسری

الف) اختلال در روابط با همسران:

یکی از نقش‌های مهم زن در خانه و خانواده، نقش همسری اوست. (کارگر علی آباد، ۱۳۹۴، ص ۵۴) ریاست شوهر بر خانواده، لزوم تمکین جنسی زن در مقابل مرد، اطاعت از شوهر و عدم خروج از منزل بدون اجازه همسر از جمله حقوق شوهر است، به همین جهت در روایات همسررداری نیکو در حد جهاد برای زنان آمده است. جهاد المرأة حسن التبعل. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰، ص ۹۹، ج ۱۸، ص ۱۰۷) از این رو اشتغال زن در خارج از خانه و حتی در داخل خانه نباید منافات با این حقوق داشته باشد. (آذربایجانی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳)

زن و مرد به سبب تفاوت در ویژگی‌های جسمی و روانی سهم یکسانی در پایداری خانواده ندارند. نقش زن در خانه، سازنده و موجد شخصیت، توانایی و کارآیی مفید مرد (دورانت، ۱۳۷۸، ص ۱۴۳) و

منابع:

• قرآن

۱. اعزازی، شهلا، جامعه شناسی خانواده با تاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ ششم، سال ۱۳۸۷ ه.ش
۲. آذربایجانی، مسعود، «عدالت جنسیتی و اشتغال زنان»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، شماره ۴۶، سال ۱۳۸۸ ه.ش
۳. بشیری، ابوالقاسم، «اشتغال زوجین و آثار و پیامدهای آن بر تربیت فرزندان»، نشریه معرفت، شماره ۱۰۳، تیر ۱۳۸۵ ه.ش
۴. بی ریا، ناصر، روانشناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی (جلد دوم)، تهران: انتشارات سمت، چاپ ششم، سال ۱۳۷۵ ه.ش
۵. پروینیان، فریبا؛ رستمعلی زاده، ولی اله، حبیبی؛ رضا، «تاثیر سبک زندگی امروزی بر میزان فرزندآوری»، فصلنامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۷ ه.ش
۶. پرینگل میاکلم، نیازهای کودکان، (ترجمه نیره ایجادی و جواد شافعی مقدم)، تهران: انتشارات رشد، چاپ اول، سال ۱۳۸۰ ه.ش
۷. پناهی، علی احمد، «جنسیت، اشتغال، باید و نبایدها (با تاکید بر آثار تربیتی)»، دو فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی، شماره ۱۹، پاییز و زمستان ۱۳۹۳ ه.ش
۸. تونی گرت، زن بودن، (ترجمه فروزان گنجی زاده)، تهران: انتشارات ورجاوند، چاپ سوم، سال ۱۳۹۸ ه.ش
۹. جمشیدی، اسدالله؛ عزیزی کیا، غلامعلی؛ زارع، حسن؛ طاهری نیا، احمد، زن در فرهنگ و اندیشه اسلامی: جستاری در هستی شناسی زن، بی جا: مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ دوم، پاییز ۱۳۸۵ ه.ش
۱۰. حاتمی، محمد، استرس مادران شاغل، بی جا: انتشارات موسسه فرهنگی منادی تربیت، چاپ اول، سال ۱۳۸۲ ه.ش
۱۱. حسینی، حوریه سادات، «آسیب های حضور اجتماعی زنان و راه های برون رفت از آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث، سال ۱۳۹۳ ه.ش

۱۲. حشمت الواعظی قمی، سید محمد تقی، **الگوی زن اصیل و آزاد در عصر انقلاب**، تهران: بی نا، چاپ اول، سال ۱۳۵۷ ه.ش
۱۳. خیری، یوسف، **«اشتغال زنان و پیامدهای آن»**، فصلنامه علمی-ترویجی بانوان شیعه، شماره ۹، سال ۱۳۸۵ ه.ش
۱۴. دورانت، ویلیام جیمز، **لذات فلسفه**، (ترجمه عباس زریاب خویی)، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ بیستم، سال ۱۳۸۷ ه.ش
۱۵. ربیع نتاج، علی اکبر؛ روح الله زاده اندواری، عالیہ، **«حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات»**، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره ششم، سال ۱۳۸۹ ه.ش
۱۶. رهبر، مهدی، **«بررسی تطبیقی نظرات شیعه و اهل سنت در مورد اشتغال زنان»**، فصلنامه علمی-ترویجی بانوان شیعه، شماره ۲۲، زمستان ۱۳۸۸ ه.ش
۱۷. زعفرانچی، لیلا سادات، **اشتغال زنان (مجموعه مقالات و گفتگوها)**، تهران: ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۸ ه.ش
۱۸. ساروخانی، باقر، **مقدمه ای بر جامعه شناسی**، تهران: انتشارات سروش، بی چا، سال ۱۳۷۰ ه.ش
۱۹. سعید زاده، محسن، **«مشاغل زنان در عصر رسالت»**، نشریه پیام زن، شماره ۳۸، اردیبهشت ۱۳۷۴ ه.ش
۲۰. سفیری، خدیجه، **جامعه‌شناسی اشتغال زنان**، تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان، چاپ اول، سال ۱۳۷۷ ه.ش
۲۱. شکوهی ستا، رعنا، **«باید و نبایدهای اشتغال زنان»**، نشریه پیام زن، شماره ۲۶۱، آذرماه سال ۱۳۹۲ ه.ش
۲۲. شمس، زینب؛ نجفی، محمدجواد، **«بررسی موانع فرزندآوری از منظر آیات و روایات با رویکرد نقد ادله فمینیسم»**، دو فصلنامه تفسیر پژوهی، شماره شانزدهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ ه.ش
۲۳. صالحی، راضیه؛ رجب زاده اردلی، سعید؛ شاه‌رخ، فرنگیس، **«تاثیر اشتغال مادران بر رشد روحی و روانی کودک»**، دومین کنفرانس بین المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، اسفند ۱۳۹۴ ه.ش
۲۴. طیار پور احمدی، معظمه، **«اهمیت نقش مادر در تربیت دینی فرزندان»**، دومین کنگره بین المللی نقش زن در سلامت خانواده و جامعه، فروردین ۱۳۹۶ ه.ش
۲۵. علی محمدی، کاظم رئیس خانه یا کارمند اداره؟، قم: انتشارات موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ اول عترت، تابستان ۱۳۹۴ ه.ش
۲۶. علیزاده، سوسن؛ فلاح، مریم، **«زنان و بازار کار در جامعه اسلامی (بازکاوی پیشینه و آثار مثبت و منفی آن)»**، فصلنامه راهبرد، شماره ششم، پاییز ۱۳۹۰ ه.ش

۲۷. غیاثی، مهدی، «آسیب شناسی اشتغال زنان با رویکرد الگوی صحیح آن از منظر قرآن و روایات»، پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی باختر ایلام، شهریور ۱۳۹۶.ش
۲۸. فرهادیان، فاطمه، «پیامد های منفی اشتغال زنان بر خانواده قسمت دوم»، مجله پیام زن، شماره ۲۱۹، خرداد ۱۳۸۹.ش
۲۹. قائمی، علی، **کودک و خانواده نا بسامان**، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ اول، سال ۱۳۶۶.ش
۳۰. قدوسی زاده، حسن، نکته های ناب (برگزیده بیانات رهبر فرزانه انقلاب در جمع دانشجویان و دانشگاہیان)، قم: انتشارات نشر معارف، ج ۵، چاپ دوم، سال ۱۳۸۳.ش
۳۱. قربشی، شریف، **کار و حقوق کارگر**، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، سال ۱۳۴۴.ش
۳۲. کارگر علی آباد، بتول، «آسیب شناسی اشتغال زنان و راه های برون رفت آن از منظر قرآن و حدیث»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی قم، زمستان ۱۳۹۴.ش
۳۳. کمالی، سمیه؛ کمالی؛ محبوبه، «بررسی تاثیر اشتغال زنان بر تربیت فرزندان بر اساس سبک زندگی اسلامی»، نشریه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، شماره سی و پنجم، پاییز ۱۳۹۷.ش
۳۴. کهریزی؛ مهوش، مرادی؛ علی، «چالش های اخلاقی اشتغال زنان برای خانواده (بررسی تطبیقی اسلام و فمینیسم و ارائه راهکارها)»، فصلنامه علمی پژوهشی، شماره ۲۸، تابستان ۱۳۹۴.ش
۳۵. کیان مهر، محمد ولی، «تاثیر اشتغال زنان بر خانواده، (بررسی مشکلات زنان شاغل و متاهل در خانواده)»، نشریه کار و جامعه، شماره ۳۲، آذر و دی ۱۳۷۸.ش
۳۶. متین، زهره؛ وجدانی، فاطمه، «اشتغال و فرزند پروری بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری»، نشریه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۸.ش
۳۷. محقق، طاهره، «راهکارهای ارتقای تعامل بانوان شاغل با خانواده»، نشریه مطالعات قرآنی نامه جامعه، فصلنامه علمی تخصصی معارف اسلامی، شماره ۱۲۱، بهار ۱۳۹۶.ش
۳۸. محمدی سیف، معصومه، «مادران شاغل و رهایی کودکان در آغوش تنهایی»، مجله پیام زن، شماره ۲۶۱، آذرماه ۱۳۹۲.ش
۳۹. محمدی، زکیه، «نقش پدر و مادر در پرورش و تربیت فرزندان»، پژوهشنامه اورمزد، شماره ۵۷ (ب)، زمستان ۱۴۰۰.ش

۴۰. مشفق، محمود؛ مرادی ثانی، قدرت؛ حسین خانی، سحر، «تحلیلی بر رابطه اشتغال و تمایل به فرزندآوری در بین زنان شاغل در آستانه ازدواج در سطح استان های کشور»، فصلنامه جمعیت، شماره ۹۵ و ۹۶، بهار و تابستان ۱۳۹۵.ش
۴۱. منصور، محمود؛ دادستان، پریخ، روانشناسی ژنتیک، تهران: انتشارات رشد، ج ۲، چاپ دوم، سال ۱۳۷۴.ش
۴۲. موسوی، سیده طاهره، «آسیب شناسی اشتغال زنان»، فصلنامه علمی-تخصصی مبلغان (ویژه خانواده)، شماره اول، بهار ۱۳۹۹.ش
۴۳. مهدویان، طاهره، «چالشهای اخلاقی اشتغال زنان در خانواده و راهکارهای آن از دیدگاه اسلام»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه معارف اسلامی، سال ۱۳۹۵.ش
۴۴. مهریزی، مهدی، «زن و اشتغال»، نشریه آیینه پژوهش، شماره ۵۷، بی تا
۴۵. نجفی اصل، زهره، «عوامل غیر اقتصادی عدم تمایل زنان به فرزندآوری»، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، شماره چهارم، اسفند ۱۴۰۱.ش
۴۶. هایدی روزن باوم، خانواده به منزله ساختاری در مقابل جامعه (ترجمه محمدصادق مهدوی)، تهران: نشر دانشگاهی، سال ۱۳۸۵.ش

منابع عربی:

۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: انتشارات موسسه آل بیت، ج ۱۵، سال ۱۴۰۹.ق
۲. حرانی، حسن بن علی بن شعبه، تحف العقول عن آل رسول، (تصحیح علی اکبر غفاری)، قم: جامعه مدرسین، موسسه نشر اسلامی، سال ۱۴۰۴.ق
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: الامیره، ج ۱، سال ۱۴۳۱.ق
۴. زمخشری، محمود، الکشاف عن حقایق غوامض التنزیل، بیروت: دار الکتب العربی، ج ۱، سال ۱۴۰۷.ق
۵. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، (مصحح: محمد جعفر شمس الدین)، بیروت: دار التعارف، ج ۶، سال ۱۴۱۳.ق
۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت: دار احیا التراث العربی، ج ۱۰ و ۱۸ و ۸۷ و ۱۰۴، چاپ دوم، سال ۱۴۰۳.ق
۷. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، (ترجمه حمید رضا شیخی)، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، ج ۱، سال ۱۳۸۸.ش
۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ج ۲، سال ۱۳۷۴.ش

۹. نوری، محدث، المستدرک الوسائل، قم: موسسه آل بیت، ۱۴۰۸هـ.ق

منابع اینترنتی:

۱. اشتغال زنان و تبعات آن بر خانواده، بازدید شده از سایت برهان به نشانی زیر:

www.borhan.com

۲. قنبری، قرآن و استقلال اقتصادی زن؛ اهمیت و راهکارها، تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶، بازدید شده از

سایت زندگی طلایی به نشانی زیر:

www.zendigitalayii.com